

Tuts leu presents ein stai d'accord cun quei plan ed jeu sun sepurschius da far il prer.

Ina filistucca culs da Tschamut

Il matg digl onn 1920 ei succediu a Tschamut ina filistucca ch'ei la finala setschentada avon dertgira circuitala. Ils executurs ein entgins mats da Selva stai. Els vegnan ufficialmeins tgisai ed il cass pren la via tiegl Uffeci circuital Cadi, tiel mistral ed avon la cumissiun dalla dertgira circuitala. Cheu gl'entir cass pass per pass, la denunziasiun, las interrogaziuns, l'intervenziun dalla Cumpignia da mats Tujetsch e lu la sentenza. Igl ei murdent interessant da veser las differentas vestas e posiziuns. Ei regia in auter temps ed il cass tucca la baselgia – da memia pils officials e pil clerus ella val.

La tgisa igl emprem gerau

Sesanflond casualmein a Tschamut, haiel leu enderschiu il cass, il qual jeu haiel anflau per indicau d'annunziar agl Uffeci circuital. Denter ils mats da Selva e Tschamut regia dapi entgin temps carplina e malperinadad. La sera dils 26 da matg ein plirs mats da Selva serendi a Tschamut cugl intent da far ina filistucca culs da Tschamut.

Circa allas nov dalla sera vegn leu era fatg la devoziun dil matg, detg rusari en baselgia. Dus ni treis mats da Selva ein gia avon rusari sezuppai en teschamber e duront quel restai leu quiets. Pli u meins vegn quei rusari frequentaus da gliend giuvna. – Finius il rusari vegnan las candeilas stizzadas giu. Tenor usit restan ils frequentonts aunc in'uriala en baselgia da stgir sesend giu. – Enaquella sesarva igl esch-teschamber ed ina figura ni in spért cun en „horem“ e corda entuorn, va sigl altar e dat ina benedicziun. Tut ils presents peglian tema e fan sontga crusch. Stimulaus digl oreifer success repeta il spért dubius la benedicziun e retuorna en teschamber.

Sminond ina cugliunaria e dubitond la verdeivladad dil sura menziunau spért, ein entgins dils curaschus, probablameins suenter gl'emprem esser stai fugi ord baselgia, sefatgs si per rugadar ora teschamber e spérts. All'entschatta ei da vart dils spérts vegniu fatg resistenza cun serrar dadens igl esch-teschamber e tener quel cun tutta forza per buca schar entrar quels dadora. Seresolvend quels denton d'ira per ina sigir e rumper en culla forza, han ils spérts aviert e schau entrar ils marveglius. Denter quels ed ils spérts ha ei lura dau ina brava sepitagda e sestilada, la quala ha lu era constatau, ch'era ils spérts seigien da carn e saung sco ils auters.

Per seperschuader dalla verdeivladad dil schabetg, sundel mez serendius en baselgia e teschamber, nua che scavs e sdremas da guotas da calzers dattan perdetga dalla cambrola.

Havend spérts e carstgauns bandunau la baselgia, ein aunc auters mats da Selva e gliend da Tschamut dai neutier e finiu la cumedia cun secutschar, sepitgar ed urgjar tochen mesanotg.

Commentari leutier drov'ei negin ed jeu surlaschel al titular uffeci gl'ulteriur proceder en caussa.

L'interrogaziun

Avon gl'uffeci cumpara in dils mats da Selva.

Vus essas quei cumpogn che ha selubiu in tal dishonoreivel act ils 26 da matg sera en la baselgia a Tschamut?

Gie.

Daco essas vegni sin quei patratg?

La sera avon che quei daventi eran nus mats da Selva quasi tuts serimnai sper baselgia suenter rusari. Nus havein lu udiu a tucond d'Ave Maria sin Tschamut. Cheu di in: Nus duessen far ina sera ina stucca cun quels da Tschamut. Dus frars ein lu vegni cul plan da far temer ils da Tschamut, perquei ch'els stettien buca bein eri en baselgia, cun in trer en da prer ed ir alla fin dil rusari ora sigl altar e dar la benedicziun. Tuts leu presents ein stai d'accord cun quei plan ed jeu sun sepurschius da far il prer. Els han lu empermess da vegnir in cun mei ordavon ed ils auters da vegnir sil pli tard suenter. Jeu ed in auter essan lu i si l'otra sera bien a baul e sepostai en baselgia en teschamber, senza che negin observi nus. Ei ha lu tucchau da rusari e circa en ina mes'ura ha il rusari entschiet. Duront il rusari havein nus udiu disturbis denter ils uronds e quei ei era stau il cass ual avon il De Profundis. Lura sun jeu ius ora sigl altar e dau la benedicziun, cartend che tut fuigi giuadora. Suenter sundel turnaus en teschamber e serrau gl'esch. In'uriala suenter vegnan dus vid igl esch teschamber ed emprovan da vegnir en. Arvend nus buc igl esch, han els priu ina candeila ed ein i ora silla finiastra-teschamber. Els han viu mei leu che jeu stavel cul dies encunter la finiastra tenend ils mauns encunter il tgau aunc adina semonduraus cun la rassa, la corda e la baretta da prer. La fatscha havevel jeu furschau en cun frina. Silsuenter ein els puspei vegni vid gl'esch-teschamber e smanatschau da rumper en. Nus havein lu finalmein aviert igl esch. – Nus eran davos esch. Els han tratg nus dil plaun vi e tractau nus culs calzers. Jeu hai lura saviu ir giuadora ed in ei vegnius suenter mei tenend pil tschiep. Avon baselgia han ei bess mei giun plaun ed in ei siglius culla schanuglia a mi sil schegn. Sin quei hai jeu saviu sefar libers e sundel ius da leu ora. In han els maltractau avon baselgia. Suenter ein ils auters mats da Selva era vegni neunavon, havein sescagnau culs da Tschamut e circa dallas diesch essan nus i a casa.

Saveis vos che vos haveis cheutras dishonorau la baselgia a Tschamut?

Jeu sai che jeu hai buca fatg endretg; denton stridar Niessegner hai buca vuliu.

Haveis Vos era ponderau tgei grevas consequenzas il far temer la gliעד aschia pudess haver giu?

Ponderau quei ordavon havein nus buc. Ch'enzatgi hagi pituu donn havein nus buc udiu.

Vus deis tier che Vos haveis entras quei malempudau act commess in grond malfatg visavi la religiun cun surduorar leutier paramenta da baselgia ed ina greva sfarfatgaded visavi ils vischins da Tschamut.

Gie

Haveis aunc da metter vitier enzatgei?

Na.

Eis ei ver che Vos haveis detg ad in dils mats ch'il denunziant duevi grad aunc tagliar in det en baselgia per saver mussar saung.

Gie.

Da haver detg la verdad e mo la verdad attesta:
igl interrogau

Il sura confess ei vegnius legius avon als ulteriurs mats da Selva, ils quals confirmeschan quel cun excepziun dalla davosa damonda e declarau d'esser stai el cumplot conculpeivels entras lur suttascripziuns.

Inquisiziun en caussa da disturbi en baselgia a Tschamut dils 26 da matg 1920 la sera

Avon igl uffeci cumpara in um maridau da Tschamut.

Vus essas stai presents ils 26 da matg sera en baselgia cura ch'in mat da Selva ei vegnius ord

il teschamber dalla pintga baselgia da Tschamut ora sigl altar vestgius en rassa da messa cun corda e baretta?

Gie.

Tgei ha quel fatg digl altar anora?

El ha dau la benedicziun sco in spiritual fa.

Tgei ha el fatg suenter?

El ei vegnius giud gl'altar, fatg enclin e mond en teschamber aunc dau duas benedicziuns giu sil pievel.

Tgei han ils presents en baselgia fatg duront quels acts?

Quels, ei pudeva esser circa 15 personas, han fatg la sontga crusch e tut che ha temiu detgavunda, cartend ch'ei seigi in spért.

Haveis Vus l'impressiun ch'enzatgi hagi pituu donn entras quella tema?

Na, quei crei jeu buc e hai buca udiu zatgei da num.

Han ils presents bandunau la baselgia?

Tut ei scappau ord baselgia ch'ins ha saviu ni tgei ni co ed era plein tema e snavur.

Tgei ha il pievel fatg leu?

Leu han ins tenu cussegl e finalmein anflau ch'ei stoppi settractar d'in stuc da giuvens.

Raquintei tgei ei lu daventau?

In um ei sepurschius d'ir en teschamber e verificar tgi ch'ei seigi; sch'enzatgi vegni cun el? Jeu sun sepurschius d'ir cun el ed essan i en baselgia ed anflau il teschamber serraus. Sinquei havein nus priu ina candeila ed essan i ora sin finiastra-teschamber. Da leu anora havein nus observau il giuven vestgius en rassa da messa che steva cul dies encunter la finiastra. Denter auter havein nus era udiu a scutinond en teschamber da maniera ch'ei ha schau supponer ch'ei seigi en pli che in. Silsuenter essan nus i vid igl esch-teschamber e smanatschau da sfraccar en quel, sch'ei arvien buc. Suenter la smanatscha da serrar els en baselgia e clamar il plevon, han els lu aviert gl'esch. Mond en teschamber havein nus anflau dus giuvens davos gl'esch che stevan a cani e las capialas tratgas giuaden. Nus havein lu tratg els dapart ed enconuschiu els. Suenter quei sundel jeu mez ius giuado, entgins ein aunc restai leu.

Han ins denter ils giuvens era sedau e sescagnau en baselgia?

Da miu saver buc. Quei che nus havein buca grad hofliamein tratg dapart ils dus giuvens, gl'auter sai pauc.

Ein ils dus giuvens vegni voluntariamein ord baselgia?

Gie.

Tgei haveis fatg culs giuvens avon baselgia?

Nus havein viliu catschar els giu encunter Selva, mo essan vegni impedi entras in griu d'in mat ch'era sepostaus sut il mir dil stradun sut baselgia. Quel ha griu „Sammlung“ e sinquei ein plirs mats da Selva ch'eran sezuppai, vegni neunavon.

Tgei ei lura daventau?

Ei ha lura dau ina sescagnada, in ha tratg cun in calzer ad in da Tschamut. Quel ha lura dau cul pugn ina frida el baditschun ch'el ei seretratgs. Dapli bia sedems sai jeu buc. Nus da Tschamut essan i circa allas endisch a casa. Ils da Selva fuvan lu aunc dador baselgia.

Haveis aunc da metter vitier enzatgei en caussa?

Na.

Da haver detg la verdad tenor miu meglier seregurdar attesta:
igl interrogau

Il sura confess ei vegnius legius avon a treis giuvens da Tschamut che confirman quei cun lur num.

Radunonza dalla Cumpignia da mats Tujetsch, ils 31 da matg 1920

Essend passau si entgina differenza denter ils giuvens da Selva e Tschamut e daventau denter quels ina deplorabla scena en baselgia a Tschamut e zuar nunacceptabla d'ina stimada cumpignia da mats. Sin quei ei la cumpignia da mats stada radunada ils 31 da matg tier ina radunonza cun il segnerfarrer en nies miez. Suententer haver tedlau giu ils meinis ed ina viva discussiun, ha la ludeivla cumpignia priu il conclus da retrer als mats da Selva e Tschamut la fana biala per quest onn, sco ei ha pigliau il general pli. Quei vul dir la fana ei prida naven ad els mo per quest onn. Suententer han els lur vegls dretgs. Da leu naven ha la ludeivla cumpignia schau sura a signur capitani Sep Antoni Monn da notificar quella sentenza en scret als giuvens da Selva e Tschamut, il qual ei era diventau. Sin quei ei vegniu tratg la sort dalla fana ed ei tuccada a Sedrun.

Ils 3 da zercladur 1920, la fiasta da Sontgilcrest, ei la cumpignia da mats vegnida radunada suenter messa en casa da scola a Sedrun. Leu ei vegniu legiu avon la brev dils giuvens da Selva che rispundan sin lur retschevida. En lur brev sedeclaran els da buca saver acceptar quella penetenza, essend ella memia criua e greva ed els fan da saver ch'els vegnien buca a prender part dallas fiastas da parada.

Il medem di suentermiezdi, nua ch'ils giuvens eran tier igl usitau glas vin da Sontgilcrest tier nies reverend segnerfarrer, ei suenter entginas plaidis e pliras propostas sur quella ovra dils giuvens da Selva, vegniu concludiu cun il pli da vegnir suenter als giuvens da Selva sco suonda. Ils giuvens da Selva vegnan envidai en da prender stedi part dallas ulteriuras fiastas da parada e da semussar sco vengonzs commembers d'ina stimada cumpignia. Lura vegn ei la davosa fiasta, numnadamein per la fiasta dil s. rusari, a vegnir mess avon alla stimada cumpignia, schebein ils giuvens da Selva dueien obtener pil proxim onn la honur dalla fana ni buc? Tala proposiziun ei vegnida motivada dad entgins commembers ed igl ei vegniu recumandau da conceder quei als giuvens da Selva, sch'els sefetschien da quei vengonz. Denton resta quei aunc adina reselvau alla ludeivla cumpignia da mats.
Capitani Monn Sep Antoni

Ella radunonza dils 16 da zercladur 1921 vegn ei conculdiu da schar uonn cun la buna veglia la fana als da Selva e Tschamut. Purtau ella ha Placi Venzin da Selva.

La sentenza

La cumissiun dalla dertgira circuitala dalla Cadi ha en caussa: Tgisa concernent disturbi dil cultus e quei suenter haver priu enconuschientscha dils acts e tedlau ils representants dils inculpai.

I. Constatau

La sera dils 26 da matg 1920 ein sis giuvens da Selva serendi a Tschamut. Il plan leutier havevan els fatg la sera avon. Els havevan concludiu da serender ella baselgia a Tschamut e sevestgir en sco spiritual e dar suenter rusari dar benedicziun e far temer ils da Tschamut. Dus dad els ein avon rusari discusamein serendi en baselgia ed en teschamber. Leu han els spetgau tochen ch'il rusari ei staus finius. Lu ei in vegnius ord teschamber, vestgius sco spiritual, e passaus sigl altar dend leu la benedicziun. Sin quei retuorna il spért benedend aunc duasga il pievel en teschamber. Il pievel fui ord baselgia.

Sminond la cugliunaria e dubitond vid la verdeivladad dil sura numnau spért, ein dus dils curaschus returnai en baselgia tier igl esch-teschamber. Quel era fermaus. Plaunsiu han quels dadens stuiu arver il teschamber ed ils da Tschamut han enconuschiu els. Silsuenter ein era ils auters giuvens da Selva, ch'eran en il cumplot vegni neunavon.

Ils giuvens da Selva dattan tier quei tut e declaran ch'els hagian fatg quei sulet per tementar ils da Tschamut, ils quals stettien fetg mal eri en baselgia e buca per profanar la baselgia ni lur funcziuns ecclesiasticas.

II

1. Cun cuntentientscha digl uffeci circuital ein sulet dus cumpari avon il tribunal. Els han representau ils auters.
2. Ils giuvens han tras confess dils 11 da zercladur 1920 dau tier da haver fatg la filistucca talis e qualis sco indicau el „constatau“.
3. In ha menau ora igl act e porta perquei la pli gronda cuolpa.
4. Cun el ei aunc in auter staus. Era el porta pli gronda cuolpa ch'els auters, tonpli ch'el ha dau en il plan da far quei.
5. Igl ei ni pretendiu ni mussau si che la tema hagi caschunau donn.
6. Ils auters ein zuar buca stai en baselgia, els ein aber stai el cumplot. Art. 33 dalla lescha penala ordinescha ch'els participonts en il cumplot dueigien vegnir castigai.
7. Cuosts han tuts caschunau ils medems.

III

En aplicaziun dad art. 10,18 ed art 49 lescha penala ed art. 33 lescha penala Renconuschiu

Ils dus giuvens ch'ei stai en baselgia ein vegni castigiau cun 50 e 40 frs., tut ils auters cun 25 frs.

Mustér ils 4 da november 1920

Per la cumissiun dalla dertgira circuitala

Il president: Mathias Friberg-Capaul

Igl actuar: G. B. Durschei

Facit

Ils mats da Tschamut fuvan buca devozius avunda pils mats da Selva ed ei regeva insumma empau malperinadad denter els. Ils motivs ein nunenconuscents, matei da quei sco ei dat e deva magari denter dus vitgs vischinonts. Tiels mats veva ei savens era da far culla schlatteina feminina, igl ir a mattauns, igl ir per negla e pushegn. Quei ei stau terren avunda per schar nescher la filistucca senza far pli grondas ponderaziuns. Aschia sco planisau veva ei da funcziunar senza forza ver consequenzas. Negin dueva endriescher enzatgei. Il principal era il curar ils mats e quels da Tschamut e sfurzar els a dapli devoziun en caplutta.

La filistucca gartegia sco ponderada ed organisada. Ei ha bein duvrau empau curascha – mo quei schai ella natira dalla giuventetgna. Els vevan carteivel spetgau in'otra reacziun dils Tschamuters, ina forza pli spectaculara. Carteivel, ch'els svaneschien sco paliats si el vitg e da casa en ed els sappien lu guder la filistucca e svanir giu Selva, enrihi cun ina aventura giuvenila – ina ch'ins raquenta lu aunc en tschien onns.

Ils da Tschamut han sminau e giu la curascha d'intercurir immediat la caussa e beinspert sligiau ed anflau la vera verdad. Igl ei tgunschamein ina tuppa casualitad ch'in official communal ei l'auter di a Tschamut e metta en moviment l'entira inquisiziun!

Fontauna:

Archiv circuital Mustér

Archiv communal Tujetsch